

Masclisme(s) i vida quotidiana durant el franquisme: la reelaboració literària de Beatriu Civera i de Maria Beneyto

Maria Lacueva i Lorenz (Saarbrücken)
Josep Ballester i Roca (València)

Summary: Beatriu Civera (Valencia, 1914–1995) and Maria Beneyto i Cuñat (Valencia, 1925–2011) are two of the most powerful literary voices in the post-war Catalan narrative of the Valencian Community, as well as two of the authors who wrote most prolifically about the types of violence used against women during Franco's rule. We will be analysing works that are especially critical of certain groups of Catholic women, and that refer to the degrading treatment received by predominantly female groups in both the private and public spheres, such as prostitutes, single mothers and leftist women. The analysis also covers the daily violence, both physical or psychological, that 'non-problematic' women had to endure. This perspective is, therefore, somewhat unusual in literary tradition up until now, exposing a series of power relations while also offering new nuances in terms of the historical perception of women's lives during the dictatorship.

Keywords: Catalan literature, women writers, Francoism, violence against women, symbolic violence, charity, matrimonial relations, Valencian Country ■

Received: 23-03-2017 · Accepted: 22-10-2017

■ 1 Introducció

Dins la producció literària que es va desenvolupar al País Valencià durant el franquisme, trobem algunes veus femenines que recullen, transmeten i denuncien els diferents tipus de masclismes, més o menys institucionalitzats, que s'exercien aleshores contra les dones. Uns masclismes que es nodrien amb les idees del nacionalsocialisme i de la moral catòlica imperants i que es desenvolupaven tant en les esferes públiques, de més o menys impacte social, com en la intimitat de les llars. Així, i més enllà de les preses polítiques, les obres d'aquestes autores fan referència al tractament vexatori que van rebre alguns col·lectius especialment marginalitzats, com ara les prostitutes, les mares solteres o les vinculades d'alguna manera a les idees d'esquerres; però també constaten aquelles violències físiques i

simbòliques sistemàtiques, que van haver de patir tant les solteres com les casades, les que eren mares i les que no ho eren, les que tenien una professió remunerada i les que treballaven a casa, les que s'hi sentien integrades dins el patriarcat propugnat pel règim i les que no s'hi acabaven d'adaptar. I és que, com apunta Raquel Osborne (2012: 12), «bajo el franquismo, ninguna mujer podía sentirse totalmente segura de que estaba haciendo bien su papel de mujer, lo que quiera que esto último pueda significar».

Des d'aquesta perspectiva, tres obres de Beatriu Civera, *Entre el cel i la terra* (1956), *Una dona com una altra* (1961) i *Liberata* (inèdita)¹ i una de Maria Beneyto *La dona forta* (1967)², ens semblen rellevants perquè, malgrat els límits imposats per la censura, tracten en profunditat aquestes problemàtiques, les quals han estat sovint considerades com a específicament femenines i, fins aleshores, a penes no havien estat objecte de les plomes masculines. No és casualitat, però, que Civera i Beneyto reelaboren literàriament aquests conflictes, ja que les seues obres signifiquen una novetat dins la tradició novel·lística valenciana tant per l'abundància de personatges principals femenins que hi presenten com per la introducció de temàtiques referides a les dones, totes dues característiques inèdites fins aleshores (Lacueva, 2019). Com veurem, les autores faran servir tant la veu narrativa com la dels personatges per desenvolupar discursos que aporten punts de vista i sensibilitats femenines, i sempre estretament relacionats amb les dinàmiques socials, culturals i polítiques a què fan referència directa.

■ 2 Masclisme, doble moral i caritat

Per tal de copsar aquests tipus de masclisme cal recordar que, pel que fa a les polítiques socials, les autoritats franquistes va oficialitzar un estat província o autoritari paternalista de caràcter benèfic i caritatiu-cristià (Palacio Lis i Ruíz Rodrigo, 2010: 163), per al qual el sistema d'atenció, lluny de ser un dret de les persones necessitades, era una gràcia que es podia atorgar o no. Algunes de les mesures bàsiques que es van dur a terme van ser:

-
- 1 El mecanoscrit original es troba a la Biblioteca Valenciana i es pot consultar sota la signatura Mss/1132. Per a la citació de *Liberata* respectarem la numeració original del manuscrit que hem consultat, encara que presenta alguns desajustaments (manquen alguns números, no sempre estan ordenats, etc.).
  - 2 Farem servir les següents sigles, seguides de les pàgines, per referir-nos a les respectives obres: *Entre el cel i la terra* (ECT), *Una dona com una altra* (UDCA), *Liberata* (LB) i *La dona forta* (LDF).

- Es reprivatitza el sistema amb un contingut de caire caritatiu, i s'encarrega la gestió dels recursos públics a diferents ordres religiosos, amb una clara intencionalitat ideològica.
- S'inicia una progressiva concentració i desmantellament de la xarxa de recursos socials existents i la seua substitució per un rosari de macroinstitucions de caràcter asilar i de caserna.
- Es trenca, en definitiva, l'embrionari sistema de protecció social de la infància, entesa la protecció com a dret, i es torna a actuacions de tipus «paternalista, clientelar i gracios». (Simó i Gil i Soler i Mata, 2010: 223)

Beatriu Civera, a *Entre el cel i la terra*, recrea una d'aquestes macroinstitucions, de caràcter privat i catòlic, en la qual es duu «un règim de caserna, sense amor ni consideracions» (*ECT*, 203). Es tracta d'una Casa de Materinitat, centre de l'obra al voltant de la qual es desenvolupen diferents històries alhora que un espai exclusivament femení, el qual va ser creat:

per recollir en ella dones desemparades en vespres d'infantar. S'hi aplegaven igualment xiques abandonades pels seus promesos, que dones que venien del prostíbul i unes altres vagabundes. Totes eren acollides sense preguntar-los d'on venien. Omplien la fitxa i es quedaven dos o tres mesos, o més, fins dues setmanes després d'haver infanat. Durant la permanència en la institució se les instruïa en moral i en els quefers propis de la dona, a fi de cercar-los després acomodament i treball en alguna casa digna. Els nens nascuts, per llei general, eren afillats per matrimonis que no en tenien de propis, a menys que s'aconseguira realitzar el casament de la jove seduïda. (*ECT*, 66–67)

Aquesta Casa sembla inspirar-se en el *Patronato de Protección de la Mujer*, presidit per Carmen Polo, el qual es va posar en marxa el 1942 amb l'únic objectiu d'arribar a la «dignificación moral de la mujer, especialmente las jóvenes, para impedir su explotación, apartarlas del vicio y educarlas con arreglo a las enseñanzas de la Religión Católica» (Caballero Mesonero, 2004: 1534). La Casa està dirigida per una «Junta de señoras» (*ECT*, 66) constituïda com a «Associació de Visitadores de Pobres» (*ECT*, 66), un nom que només podem interpretar en clau irònica quan Civera defineix les seues membres com «des més fermes mantenedores de la desigualtat social, tal com al parer d'elles l'havia ordenada Déu Nostre Senyor» (*ECT*, 77).

Perfectament alineades amb la pràctica habitual aleshores, trobarem que moltes de les integrants d'aquest grup només hi volen formar part per millorar el seu prestigi social alhora que pal·lien l'avorriment que els provoca la seua avida acomodada mentre gaudeixen d'uns «bons berenarets» (*ECT*, 87). Així, quan Maximina, una de les Visitadores que sembla tindre més sensibilitat social, exposa el cas desesperat d'uns protegits seus, apareixen els vertaders interessos de l'Associació, que no són tant ajudar els més

necessitats com fer apologia de la pròpia moralitat, lligada, és clar, a les idees del nacionalcatolicisme respecte a la sexualitat:

- Es tracta d'aquella família que viu en el barracó de canyissos i llaunes. La mare està tuberculosa i el menut amb tos ferina. Set criatures!
- I el pare? – preguntà la secretària.
- Déu sap on parará.
- Si aquestes dones tinguessen el cap ben sentat no es casarien – comentà Amèlia.
- Els vas a negar el dret a voler? – replicà Maximínia defensant els seus protegits.
- Això no és amor, sinó vici.
- I si no en saben més?
- Que aprenguen. Per això ens trenquem nosaltres les cames anant a ensenyar-los quan encara són a temps. (*ECT*, 85)

Aquest esquema es reproduirà en la vida quotidiana dins la Casa de Maternitat, organitzada per la seua regidora, Cisqueta, la qual sent un menyspreu absolut per les internes. La seua actitud és conseqüència tant de la seua suposada superioritat moral com del fet que la Casa és un ens privat i, per tant, ella, al igual que les internes, també depèn de l'almoina de les Visitadores. Així doncs, esdevindrà la més ferma defensora del seu «bon» funcionament econòmic, conscient que el seu jornal hi està condicionat i, per tant, la salut i el benestar de les dones arreflegades a la Casa passaran a un segon terme a l'hora de quadrar els comptes. L'escena següent il·lustra l'economicisme subjacent en la idea d'altruisme defensada pel discurs oficial encarnat ara en Cisqueta i dues Visitadores, Amèlia i Carmela, amb idees diferents a l'hora d'administrar la Casa:

Cisqueta explicava:

- El metge ho ha manat, i jo no faç més que obeir. Hi ha que donar-los un got de llet a l'aixecar-se pel matí, i un altre a la nit, al anar a gitar-se.
- Per què aqueixa novetat? – preguntava Amàlia irritada.
- Puix perquè les palometes s'han queixat al metge, dient-li que des de que sopen fins al matí són moltes hores sense menjar i no poden resistir-ho. Les molt tunes! Ja els diria jo la resistència que es mereixen! Per què no resisteixen altres coses?
- Aquest extraordinari gravarà el pressupost – digué Amàlia en el sùmmum de la irribilitat.
- Cisqueta féu una ganyota maliciosa al dir:
  - No cregau que el gravarà molt; que jo no em xuple el dit, i sé defendre els interessos de la casa. Com la llet és de primera, li afig l'aigua que fa falta i...
- La veu de Carmela ressonà en la despensa entaulellada de Manises com un clamor profètic.
- Cisqueta, tiraràs aqueixa llet, i mai més no tornaràs a afegir-ne d'aigua.
- Amàlia calculà esverada les pèrdues i exclamà:
  - Saps què et fas, Carmela?

- Clar que ho sé. Ans preferixc llençar un cànter de llet a la sèquia que no consentir un frau a costa de la salut de ningú.
- Tin en compte que si havem d'escoltar les exigències d'uns i altres, anem a quedar en dèficit. Avui és la llet, demà voldran una altra cosa, més fruita o més carn, i qui sap una vegada llençades a demanar, les concessions que els haurem de fer. No consideren aqueixes desagraïdes el bé que els estem fent sense caldre'ns ninguna obligació.
- Jo em considere obligada a emparar al desvalgut, per tant, fins a l'últim cèntim del meu patrimoni el tinc destinat a aquesta obra social, si fa falta.
- Eres molt exaltada, Carmela; comprén...
- Res més he d'afegir.[...]
- D'aquest mode protegeixes el pecat – afegí Amàlia en el cim de la indignació. (*ECT*, 99–101)

La denúncia de la precària situació que patien les internes d'aquest tipus d'institucions queda, doncs, palesa. Aquest no serà, però, l'únic tipus de masclisme, en aquest cas exercit per dones, que explicitarà Civera: en descriure el dia a dia de la majoria d'internes, no amagarà que transcorre entre les mancances afectives i nutritives i l'adoctrinament moral, contra el qual moltes d'elles es revoltaran. Precisament, la reticència que demostren davant la vida d'oració que els obliguen a dur serà un dels temes més conflictius dins la Casa i causa dels insults diaris de Cisqueta: «Males bèsties, no sentiú el toc de l'Àngelus o és que cada dia hi ha que vindre a avisarvos?» (*ECT*, 105–107) Pel que sembla, doncs, tots aquests esforços moralitzadors a penes no calaven en les mares fadrines i rarament els resultats eren els esperats. Per això, encara que es proposaren canviar de vida durant l'estada a la Casa, quan havien d'abandonar-la i es trobaven en una situació de necessitat semblant a la que tenien abans d'entrar-hi, bé tornaven a ser carn de prostíbul, bé quedaven exposades a tot tipus de vexacions.

Fins i tot Carmela, tot i no qüestionar l'afany redemptor que propugnava el nacionalcatolicisme, reconeix aquest fracàs: «Ella bé coneixia el món i els seus trets, i no estava massa segura que tots aquells propòsits de renovació de vida poguessen tindre felicitat» (*ECT*, 149). De fet, només quan aconseguia casar alguna de les mares fadrines de la Casa «Carmela donava per ben emprats tots els sacrificis» (*ECT*, 151–152). Com que en aquests casos la vergonya era massa gran, es tractava de casaments celebrats quasi d'amagat i, un cop acabada la cerimònia, el nuvis marxaven ràpidament, i l'únic «que desitjaven era anar-se'n ben lluny d'aquella casa, on si bé els havien donat el certificat de persones dignes, no els deixava oblidar les angoixes passades» (*ECT*, 151). El matrimoni catòlic, doncs, esdevé en els casos de deshonra, l'única manera d'esdevenir «persones dignes» i d'evitar, així, la discriminació social, el convent o, fins i tot, la presó,

com també s'explicita en aquest diàleg, de marcat to paternalista, entre Carmela i una interna:

- I on vols anar?
- A ma casa.
- T'aguarda ta mare? [...]
- No tinc mare [...]
- No passes pena per això, bonica; mentres estigues ací seràs com una filla per a mi [...]
- I després em dureu a la presó?
- Qui t'ha contat això?
- A un convent, és igual. (*ECT*, 93–94)

Els desastrosos resultats de les polítiques socials franquistes van costar molt cars a un bon nombre de dones, i Civera ho descriu amb detall amb els exemples d'algunes internes, com ara Tónica, Micaela o Maria dels Àngels. A la primera, per exemple, «se li morí el fillet i es tornà boja» (*ECT*, 103) i per això es passava els dies bressant:

en sa falda un embolic de draps vestit amb bolquers, com si fos el seu xiquet [...]. La pobra boja es sentia transportada per l'instint maternal, i de sos llavis s'escapaven somrisos i besos que anaven a estampar-se sordament contra aquell embolic de draps que en la seua follia li presentava la figura del seu infantó. De vegades, quan suponia que la criatura s'havia adormit, cridava enfurismada perquè les companyones xerraren baixet i no li'l despertaren. (*ECT*, 103)

Per la seua banda, Micaela «sentada en terra, plorava perquè havien de porgar-la amb oli de ricí» (*ECT*, 104).³ Aquesta dona

Era el tercer o quart fill que donava al món, cadascú de diferent pare, sense haver aconseguit casar-se. Segons explicava, tots li ho prometien, però mentres arreglaven la documentació, li exigien proves amoroses, i arribada l'hora de complir les promeses, desapareixien com per obra d'encantament. El darrer era fill d'un carterista, el qual, per un descuit, havia anat a caure a la presó. Aquesta vegada Miquela tenia l'esperança que, tancat com estava, les senyoretes de la Casa de Maternitat farien per casar-los. (*ECT*, 104)

Maria dels Àngels representa una de les víctimes del sistema amb un desenllaç més tràgic: es tracta d'una prostituta menor d'edat que va a parir

---

3 Sembla que obligar les mares solteres a ingerir aquest laxant era un dels càstigs comuns, així com rapar-los els cabells i humiliar-les en públic; tot i així, aquestes vexacions no constaven a cap document judicial o administratiu. Per aquest motiu, el fet s'ha inclòs només molt recentment en els estudis historiogràfics basats en fonts orals (Barranquero Texeira, 2007: 85–94), i la novel·la de Civera, tot i ser ficció, en podria testimoniar aquesta pràctica.

a la Casa després d'intentar avortar sense èxit; per això, quan en arribar-hi, van «preguntar-li si quan el fill nasquera el volia o renunciava a ell. No dubtà gens en contestar que renunciava [...] Clar que renunciava. No l'havia desitjat, no sabia de qui era» (ECT, 96). Aquesta renúncia significava l'única manera de fugir d'aquell lloc per evitar «que la Institució de protecció de les Jòvens se'n fes càrrec, d'ella» (ECT, 96). A més, quan Maria dels Àngels es nega a acatar les normes de la Casa i revoltar-se contra elles, decideixen castigar-la, primer deixant-la sense menjar i, finalment, tancant-la en una habitació «fins que s'humilie a demanar perdó» (ECT, 224). Maria del Àngels, però, comença una vaga de fam per dignitat, davant la qual Cisqueta reacciona amb una actitud que no és sinó una altra mostra de la duresa que manté amb les internes:

et jure que demà, en compte d'escudellar-te en el plat ho faré sobre la mateixa taula. Que tu què t'has pensat, que vas a prendre'm el pèl? Llàstima de nom! En compte de Maria dels Àngels, avort de l'infern t'haurien d'haver posat, d'haver sabut la classe de pècora que tenies que ser. (ECT, 227)

Finalment, Maria dels Àngels se suïcidarà llençant-se per la finestra.

La dona forta, de Maria Beneyto, també posa en evidència la dinàmica d'aquest tipus de caritat, però ara centrada en l'atenció als infants en situacions socials de risc i, especialment, als fills i filles de les famílies treballadores que van perdre la guerra. Cal recordar que:

Les estructures d'atenció a la infància seran, en un primer moment, utilitzades com a instruments al servei de la repressió, dirigida, principalment durant els anys quaranta, directament contra els fills dels perdedors de la Guerra, tant des de les juntes de protecció de menors, com des de l'Auxili Social, com des de patronats com el de la Mercè, que atenia amb recursos residencials de les juntes els fills, que no orfes [...] dels presos, molts d'ells polítics. (Simó i Gil i Soler i Mata, 2010: 223)

Aquesta realitat social es literaturitza a través del personatge de Joana, una dona de pres polític que es troba en una situació límit: no té recursos i pateix una greu malaltia. El seu fill adolescent, Josep, es desmaia de gana a la clínica on treballa Isabel, una metgessa que, més enllà de la caritat a l'ús, duu a terme una tasca que podríem qualificar de solidària amb els infants de la ciutat. Isabel acompanyarà Josep a casa seua, però en arribar, Joana es malfiarà d'ella i farà una crítica radical a un dels punts més obscurs del règim franquista: l'apropiació per la força dels fills de famílies republicanes per part de les autoritats a través d'una suposada ajuda desinteressada de certs sectors eclesiàstics:

— Ves a saber a què ve vosté ací, amb aqueixa cara de monja. A espiar, no me'n cap dubte... A llevar-me el xic. A endur-se'l per educar-lo a l'pestil fascista, eh? Doncs no. Ja ho crec que no! Aquest me l'eduque jo. Jo soleta. I bo que m'ha d'eixir, oh, fill? Ha de venjar el seu pare, senyora, ja ho sap. I vaja dient-ho a aqueixa gent que l'envia. El meu fill els farà parlar. Ja ho crec... Sàpia que no és la primera vegada que en vénen altres com vosté. I jo, a totes aqueixes filles de... Maria, les despatxe a crits cridant. No és mala excusa, aqueixa del col·legi, del preventori, per a endur-se'l! Però a mi no me la peguen. Jo ja li ensenye, sap? A llegir, i a altres coses. Ja sabrà tot allò que necessita saber, no li'n càpia dubte... (LDF, 108)

Aquestes mostres ens semblen indicatives del nivell de protagonisme que havia adquirit l'activisme de les dones benestants (llegiu de classe mitjana-alta) i benpensants (llegiu catòliques), organitzades al voltant de les *Ramas Femeninas de Acción Católica* i de tot el sistema de satèl·lits de caràcter privat que es va generar al seu voltant. Un protagonisme que va esdevenir ben aviat un factor crucial a l'hora de reforçar socialment el règim, ja que:

estas actividades religioso-moralizadoras a las que se consagraron las militantes católicas adquirieron nuevo significado dentro de un Estado que persistía no solo en aniquilar físicamente a los vencidos en la guerra, sino en reeducar a sus hijos y familias en los valores nacional-católicos de la nueva España. Es decir, las militantes católicas tuvieron una implicación activa en la política recatolizadora y moralizadora de la Iglesia (apoyada por el régimen) y en la política social y de género del franquiciado, dos de las piezas claves en la implantación y consolidación del régimen. (Blasco Herranz, 2005: 63)

■ 3 Masclisme dins i fora del matrimoni

Només acabar la guerra, la *Sección Femenina* va entrar a formar part de l'aparell institucional estatal i, tant aquesta organització com la ja citada *Acción Católica*, van comptar amb moltes facilitats per aconseguir l'objectiu principal que s'havien proposat: retornar les dones a una identitat femenina vuitcentista que es trobava en clar enfonsament arreu d'Europa des de principis del segle XX (Blasco Herranz, 2005: 56) i que, en la pràctica, les considerava unes perpètuas menors d'edat, sense personalitat jurídica. Calia, doncs, reeducar les dones a partir de la jerarquització dels gèneres i fonamentada «en una ideologia que exaltava la virilidad y la masculinidad, fortalecía la familia tradicional y católica, y ensalzaba un prototipo de mujer homogéneo, cuyas funciones, entendidas como exclusivas y consustanciales, eran el matrimonio y la maternidad» (Blasco Herranz, 2005: 57). Així doncs, el matrimoni esdevindrà gairebé una obligació en la vida de les dones i, per tant, susceptible de generar un espai privat on exercir el masclisme, fins i tot abans de dur-se a terme.

■ 3.1 Masclisme i vida extraconjugual

Beatriu Civera tractarà les nefastes conseqüències de l'obligació de casar-se, sobretot si existia la sospita d'haver mantingut relacions sexuals extra-matrimonials. En aquesta situació, la pressió social i familiar podia arribar a esdevenir insuportable i, per tal de mantindre l'honor, la vida de moltes dones quedava truncada per sempre. Civera explora les dues possibles eixides davant un matrimoni forçat: bé que la fugida d'un dels dos membres impedisca el matrimoni, bé que sí que es duga a terme. En cap dels dos casos, però, l'escriptora s'hi mostra optimista pel que fa als efectes que això té per a la dona. Així, el primer cas és el de Maria dels Àngels, una adolescent que fa amistat amb un pintor instal·lat al poble; un dia, però, en tornar a casa «el pare l'esperava amb la corretja en la mà, disposat a punir la filla impura que havia trepitjat l'honor de la família» (ECT, 118).

Malgrat que Maria dels Àngels intenta explicar-li que res no ha passat i que només són imaginacions de les males llengües del poble, el pare la fa fora de casa. La jove demana ajuda al pintor, el qual actua com un covard i, en comptes d'intentar desfer el malentès «no va trobar un altra solució que posar-li a la jove uns bitllets de banc en la butxaca i aconsellar-li que prengués el primer tren que passara de dret a la ciutat i enllà es trobarien» (ECT, 119); una trobada, però, que mai no s'hi va produir. Durant el viatge, Maria dels Àngels coneix la propietària d'un prostíbul que la convertirà ràpidament en una prostituta de luxe. Així es guanya la vida fins que es queda embarassada, l'expulsen del prostíbul i, com hem vist abans, va a parar a la Casa de Maternitat, amb el tràgic desenllaç que això implica.

A la novel·la *Liberata*, en canvi, Ferran no tindrà grans dificultats a l'hora de convèncer Everilda, una jove camperola, que accedirà enamorada als seus desitjos només escoltar les seues promeses de matrimoni. Una vegada satisfet, i just abans de tornar a la ciutat d'amagat, el pare i l'oncle d'Everilda s'assabenten d'aquesta relació i els obliguen a casar-se a la força per mantenir l'honor de la filla. Molts anys després, Everilda recorda el seu casament amb amargor i l'interpreta com l'inici de la seua infelicitat. El comentari que fa sobre el sagrament ens sembla força agosarat per a l'època, ja que critica la total pèrdua d'independència que significava per a la dona alhora que evidència la problemàtica que representava la impossibilitat de fer marxa enrere a causa de la il·legalització del divorci:

De llavors en avant, tot hauria canviat en la seua vida. Per causa d'aquells jurament atorgats, Ferran tenia dret absolut sobre la persona d'ella... I ella... Ella... Ho havia dit el senyor rector: el que Déu, mitjançant el seu ministre havia unit, tan sols Déu, mitjan-

çant la mort, podia deslligar-ho... La Mort! Passejant per la coberta de l'Occitània, la vídua de Ferran del Bosch va mirar els vestits negres, amb plena consciència d'aquell mot, que llavors, en boca del Rector, li va semblar monstruosa... Tan sols la mort podrà deslligar-ho! (*LB*, 89–90)

La dona forta proposa un tercera alternativa, encarnada en Àgata, una jove fadrina de classe alta que es queda embarassada. Té decidit tant que no vol casar-se amb el progenitor –cosa que el seu pare, molt modern, accepta–, com que no vol tindre el fill. Li demana ajuda a Isabel, l'amiga metgessa, però aquesta es nega a fer-la avortar i Beneyto aprofita –o crea– aquest conflicte per fer una crítica radical tant a la violència a què estaven sotmeses les dones que volien o havien de recórrer a l'avortament, com al mercat negre que la prohibició oficial n'havia generat al voltant, amb l'enorme risc i inseguretat física que significava interrompre un embaràs durant els anys de dictadura:

— Per sort, puc trobar en un altre lloc aqueixa ajuda que tu em negues. [...]

— Sí, això, en el cas improbable que et decidisses a anar a veure a Nielsen. I dic improbable, perquè saps que va matar una dona fa tres anys. (Aquella campanya dels periòdics, ja recordaràs). I és el millor. Després... queda donya Amàlia, que, per cert, ha estat a la presó fa poc temps. O pots recórrer a una curandera. Diuen que de vegades encerten... (*LDf*, 121–122)

■ 3.2 Masclisme dins del matrimoni

Els matrimonis consumats que tant Beneyto com Civera ficcionalitzen a les seues obres, traspuen nombrosos masclismes exercits contra les dones de manera física, psíquica i simbòlica. A *La dona forta*, per exemple, trobem el matrimoni entre Elionor i Joan, on Elionor forma part d'aquelles generacions de dones que va treballar abans de casar-se i que va abandonar la seua professió, i amb ella la seua independència econòmica, per convertir-se en mare de tres fills i mestressa de casa, tot i que aquesta vida, lluny d'omplir-la de felicitat, com defensaria el discurs oficial, li causa frustració:

Ara a sofrir i a rabiar. Tens obligacions, ets mare de família. Això és. I de tu, ja no en queda res. (D'aquella que eres abans i seguixes essent, encara que no ho note ningú). Ves! T'arrien. Tu ja no ets tu. Dóna el biberó al nen. Llava bolquers. I, si no tens serventa, t'aguantes: «ell» et deixarà abandonada, sola. Ell se'n anirà al cafè després de sopar. I, per a això, abandonar l'oficina, amb les pagues extraordinàries, l'enveja de les altres i les amorettes dels xicots. Poder invertir el sou en una mateixa: comprar-se sabates cada mes, i teles cares per als vestits [...] tantes de coses! El cinema, el bar, els perfums... (*LDf*, 91–92)

Un malestar que accentua la incomprensió del seu home, el qual, en una disputa plena de retrets, reproduïx la jerarquització dels gèneres que defensava el nacionalcatolicisme:

— Redell! Arriba un hom a sa casa fastijat i cabrejat d'aguantar la maror tot el sant matí, i, primera: puja a peu fins a l'àtic. Arriba sense alè, i troba't amb la segona: la dona, en casa, tota tranquil·la i descansada, t'aguaita darrere la porta per a donar-te el disgust. (Amb la intenció d'entretenir el seu oci, sens dubte...).

— Ocis?

— Doncs és clar que ocis. A qui vas a fer creure tu que fas res? No et posaria en un verdader destret si volia ara mudar-me de camisa, en aquest moment? Veges, doncs... Una altra cosa seria si haguesses de fer com la dona del Pau, que ajuda el seu marit a sostenir la casa amb el seu treball... Això són dones. I no les que es casen només perquè les mantinguen. (*LDF*, 94)⁴

Paral·lelament, Assumpta, també sentirà la desesperació quan, tot i dur una vida acomodada, necessita diners per un afer personal i s'adona que no pot fer-ne ús sense el permís del seu home:

Assumpta s'adonà que, encara que tot allò li pertanyia, no es podia dependre de res sense el permís del seu espòs. Calia confessar que només era dipositària de tot aquell luxe que la voltava. No tenia res propi [...] de tota manera, tampoc no podia disposar d'aquell grapat de milers de pessetes que ara necessitava imperiosament [...] No era l'ama de res! Què feia, doncs en aquella casa? [...] Mai no s'havia parat en aquestes consideracions i, ara que s'hi aturava, es veia com un ésser miserable a qui rònegament li havien atorgat l'ús de tot allò, que per a ella havia anat adquirint el marit. En els ulls clars d'Assumpta, carregats de miopia, traspuava una gran desil·lusió. (*ECT*, 22–23)

Per la seua banda, la dependència econòmica de la dona serà aprofitada per Ferran a l'hora d'exercir sobre Everilda tots els excessos que els seus drets conjugals li permetien. En un primer moment, Everilda se sentirà profundament avergonyida i amagarà la seua realitat:

res no s'havia atrevit a dir-li dels greuges i humiliacions rebuts en el secret de la intimitat... [...] res no deia. Li repugnava manifestar a persona estranya el tracte groller a què era sotmesa, perquè al seu entendre parlar d'aquelles coses... encara hauria estat més humiliant. (*LB*, 150–151)

---

4 Aquesta escena ens fa pensar en una reflexió de Simone de Beauvoir on critica el canvi d'actitud de molts homes quan arriba una crisi de parella. Així, mentre tot va bé, prefereixen que la dona es quede a casa i que no trebal·le; l'home «déclare qu'il ne trouve sa femme en rien diminuée parce qu'elle n'a pas de métier: la tâche du foyer est aussi noble etc. Cependant à la première dispute il s'exclame: «Tu serais bien incapable de gagner ta vie sans moi».» (Beauvoir, 1949: 39, nota 1)

Només quan intente fugir d'aquella situació, se n'adonà de la manca de llibertat de moviment que comporta el seu matrimoni: «Després d'una d'aquelles nits plenes de repugnàncies i humiliacions, amaneixia sentint vessar-se-li a l'ànima un doll de rebel·lies. On podria anar ella? On refugiar la greu decepció rebuda? [...] Si al menys tingués ma casa pairall!» (*LB*, 160–161)

La impossibilitat de tindre fills serà una altra causa de violència sobre les dones dins el matrimoni, com ara el format pels Molins, els quals representen moltes de les convencions que el franquisme propugnava per a la vida conjugal, com ara entendre la procreació com el seu objectiu últim. Cal remarcar que només en un moment de la novel·la es planteja la possibilitat de l'esterilitat masculina, una idea que espanta enormement a Josep Molins i que de seguida queda exclosa. En canvi, per a Assumpta, el fet de considerar-se estèril, la fa una dona molt infeliç i per aquest motiu no dubta a l'hora de sotmetre's a tota mena de tractaments, fins i tot els més dolorosos:

Cercà en la medicina el remei a la manca d'hormones que el metge diagnosticà. Entregà la seua carn rosàcia al turment del bisturí, com el més fervent dels màrtirs del Cristianisme, somrient-li al botxí de bata blanca que li prometia a canvi dels dolors passatgers d'una intervenció quirúrgica la glòria d'ésser terra fecunda on germinaria la perllongació de la seua casta [...] Però el seu sacrifici va resultar tan estèril com les seues entranyes. (*ECT*, 48)

La seua obsessió, però, està causada, no sols per una maternitat frustrada, sinó per una gran por a perdre el seu home, a qui observa contínuament: «pensant sempre descobrir en son esguard el secret pensament de repudi» (*ECT*, 43), i viu «temerosa que En Molins no trobés en ella els encants que l'impulsaren a prendre-la en matrimoni» (*ECT*, 49). La inquietud d'Assumpta respon perfectament a les amenaces que el discurs oficial prodigava i, segons el qual, una dona només podia viure fora del matrimoni si es dedicava a la vida religiosa. La fadrina o la repudiada eren socialment considerades unes fracassades, ja que no havien sabut assolir el més alt destí que, en tant que dona, els estava encomanat, és a dir, el de mare i esposa.

Tots aquests exemples tenen en comú el fet de partir d'una de les regles no escrites més tradicionals i que més s'alimentaran durant el franquisme i és que la responsabilitat de l'èxit de la parella recau, exclusivament, en la dona, en la seua capacitat per dominar l'home i per dur-lo allà on ella vol. En aquest sentit, Dolorettes, dida i serventa de Ferran en *Liberata*, és el personatge que millor personifica aquest discurs sobre la vida conjugal i sobre el rol que hi havia d'assumir la dona, al qual hi afegirà els principis morals del catolicisme més recalcitrant. L'objectiu és despertar en Everilda

el sentiment de culpa malgrat ser víctima de maltractaments físics i psíquics: «Pensa que és el teu marit, que Déu Nostre Senyor l'ha posat en les teues mans, i et demanarà comptes» (*LB*, 125). Dolorettes s'empenya en convèncer Everilda de la normalitat de la seua situació, segons ella gens diferent de la de qualsevol dona casada i l'anima a desenganyar-se, a oblidar la idea d'un matrimoni basat en el respecte mutu. Amb una actitud completament misògina, llença tota la seua frustració contra les dones:

— Vol dir que tots els matrimonis són una dissort?

— En sa majoria... I la culpa estic per dir que la tenen les dones. Sí, no em mires amb eixos ulls tan esparverats. Començant per la mare, que mai no mena la filla per al matrimoni... Tan sols li parla de fer prevaldre els seus drets front al marit, tot considerant l'home, com un enemic al que cal vèncer com sia. Després, la sogra no veu en la nora, més que la intrusa que ve a furtar-li l'amor del fill, i si més no, el jornal... La jove maridada entra a casa disposta a ser ama i senyora, i a fer les coses al seu gust, cosa que de fadrina no podia fer, i de vegades la corprén l'enveja en sentir les amigues contar mentides i falòrnies, i empenyida per unes i altres a fer-ne ús dels drets, s'oblida dels seus deures...

— I ells què fan?

— La majoria van al matrimoni perquè no poden fer altre. Clar està, que totes aquestes coses es veuen així quan una ja queda al marge, i en mirar les vides alienes considera allò que al seu temps hagués pogut fer, si hagués sabut oblidar-se un poc d'ella mateixa, per pensar en els altres.

— Això seria convertir-se en esclava!

— Diu el Sant Evangeli, que aquell que sap refrenar-se es fa l'amo.

Everilda no estava gens d'acord amb aquelles teories de la dida. (*LB*, 156)

Front a les queixes d'Everilda, la dida relativitzarà els efectes de la dependència econòmica amb l'argument que: «hi havia moltes dones en la mateixa situació, i per sobre, mancades de benestança material, cosa que encara era més dolenta» (*LB*, 160–161). Cal seguir l'exemple de les dones que l'han precedida: «eixes coses del teu marit, són pròpies de la joventut. Jo també vaig tindre la meua creu. I també la meua senyora, la teua sogra, que va tindre que patir...» (*LB*, 152) i els models que proposa l'Església: «Ferran és bo, xiqueta. Són les companyies que li fan malbé. Tu hauries d'ésser per a ell, com la «Dona Forta» del Sant Evangeli» (*LB*, 154). És interessant observar la coincidència de l'ús del referent bíblic en Civera i Beneyto, a més de la interpretació semblant que en fan les dues escriptores, per a les quals és una mostra del discurs patriarcal que ha fomentat el sotmetiment de la dona i que calia desemascarar i deixar enrere.⁵

---

5 Es refereixen al poema «La dona forta» que s'inclou en el llibre dels *Proverbis* (31, 10–31) de l'Antic Testament.

■ 4 Masclisme i violències simbòliques

Pierre Bourdieu defineix la violència simbòlica com aquella:

violencia amortiguada, insensible, e invisible para sus propias víctimas, que se ejerce esencialmente a través de los caminos puramente simbólicos de la comunicación y del conocimiento o, más exactamente, del desconocimiento, del reconocimiento o, en último término, del sentimiento. Esta relación social extraordinariamente común ofrece [...] una ocasión privilegiada de entender la lógica de la dominación ejercida en nombre de un principio simbólico conocido y admitido tanto por el dominador como por el dominado, un idioma (o una manera de modularlo), un estilo de vida (o una manera de pensar, de hablar o de comportarse). (Bourdieu, 2000: 11–12)

Tot i que, efectivament, en la immensa majoria de casos, aquesta violència resulta quasi insensible per a les seues pròpies víctimes, les nostres autores van ser capaces de superar aquesta invisibilitat i explicitaran a les obres el seu funcionament, les seues causes i els seus efectes. En aquest apartat ens centrarem, doncs, en uns tipus de violència simbòlica que s'exercien respectivament sobre dos elements estretament lligats però destriables: el cos i les emocions de les dones. En el primer cas, la violència s'executava a través del control de la roba i la gestualitat, mentre que en el segon es vehiculava a través d'un determinat tipus de text, com ara la novel·la rosa.

■ 4.1 Masclisme, moral i aspecte físic

Tal i com afirma Anna Pelka (2014: 23): «A pesar de su relevancia, el tema del cuerpo femenino como espacio de injerencias políticas e ideológicas apenas ha despertado interés en España», i, segurament per aquest motiu, trobem certa tendència a interpretar la qüestió de la vestimenta com un detall superflu, tòpic de la literatura d'autora. Es tracta, però, d'una problemàtica que afectava enormement la quotidianitat més íntima de les dones durant els anys de dictadura, ja que la roba i el decor van esdevenir l'exteriorització simbòlica de la moralitat femenina i, per tant, un element essencial a l'hora de projectar una imatge social adequada –o no– als discursos dominants.

En aquest sentit, podem dir que aquest tipus de masclisme es va exercir contra la totalitat de les dones, vencedores i vençudes, de qualsevol edat i amb més o menys poder adquisitiu, ja que «[e]n la España de la posguerra había que nacionalizar –españolizar– la moda, y por ello, como en el caso alemán, había que desterrar toda influencia de la “moda de París”» (Pelka,

2011: 278). Les dues institucions encarregades de controlar la indumentària i gestualitat femenines, conscients que es tractava d'un element que els permetia exercir un poder directe sobre elles, van ser, d'una banda, l'Estat, a través de la *Sección Femenina*, de la censura dels mitjans de comunicació i la publicitat; es van arribar a llençar eslògans com ara: «Decídete, mujer. Harás Patria si haces costumbres sanas con tu vestir cristiano» o «¡Mujer!, la llave del triunfo es la modestia: ni escotes, ni brazos desnudos, ni vestidos cortos ni abiertos ni ceñidos» (citada a Sueiro Seoane, 2007: 84).

D'altra banda, i amb una enorme potència, l'Església, des d'on es van dur a terme vertaderes campanyes del «vestir cristiano» (Pelka, 2012: 226), en pro de la decència i de la sobrietat tant en la vestimenta com en el comportament. L'objectiu era reglamentar fins als més mínims detalls: així: «una mujer decente no debía cruzar las piernas al sentarse, como tampoco llevaría el pelo suelto o se depilaría las cejas» (Escudero Andújar, 2007: 152). I és que cal recordar que, des dels primers moments de la postguerra, aquesta va ser una de les preocupacions principals de la jerarquia eclesiàstica. Ja el 25 de març de 1940, al *Boletín del Obispado*, l'administrador apostòlic de Barcelona, Miguel de los Santos Díaz de Gomara especificava com a principi general que:

son contrarias a la modestia cristiana todas aquellas maneras de vestir, sentarse, andar, etc., que descubran o que por transparencia o ceñido acentúen las formas que deben quedar cubiertas. Por lo tanto:

El escote: no ha de pronunciarse en ningún sentido.

Las mangas: han de ser largas o por lo menos siempre hasta el codo.

La falda: no puede llegar más arriba de la mitad de la rodilla y el tobillo.

Medias: es deber de modestia y educación que todas las mujeres lleven medias desde su adolescencia.⁶

Aquest context queda reflectit en un bon nombre de comentaris sobre l'aspecte físic de les dones a les obres que estem analitzant, els quals serviran tant per jutjar negativament una prostituta pel seu maquillatge: «Mancava la franquesa en el somris de sos llavis repintats, que descobrien unes

---

6 Un altre exemple de l'obsessió moralitzadora de l'Església el trobem en un cicle de conferències organitzat a Màlaga pel bisbe Àngel Herrera, l'any 1950; totes eren impartides per sacerdots i tenien aquests títols: «1. – El Pudor, la Castidad, que son su hermosura y frutos. [...] 2. – La Lujuria y el Impudor que son su fealdad y efectos. [...] 3. – Doctrina moral sobre la ocasión del pecado. Peligro de pecado y tentación. [...] 4. – Lo que fomenta la lujuria: lecturas, cines y espectáculos. [...] 5. – Lo que favorece la Lujuria: modas, playas, bailes [...]. 6. – Lo que favorece la pureza. Vida espiritual, mortificación» (Cerón Torreblanca, 2016: 471).

dents incisives de xacal a l'aguait [...] les crisis hepàtiques li tenyien d'un groc verdós les galtes, artificialment vermelles» (*ECT*, 55–56), com per dissimular la doble moral: «Es vestiria amb sobrietat, perquè no era correcte anar elegantment vestida a fer obres de caritat» (*ECT*, 51) o simplement per mantenir la reputació d'una associació caritativa:

— És que tu no observes les maneres tan mundanes que ostenta? Els braços nus en ple hivern, els escots fins a... Jesús, perdoneu-me! Quan seu, creua les cames com si fos un home. I jo ja estic tipa de veure-li les randes dels enagos de «nilon».

— Vols dir que això va en desprestigi de l'Associació? (*ECT*, 79)

Maria Beneyto, per la seua banda, transmet la importància simbòlica que el vestit té per a moltes dones, i com algunes d'elles arriben a obsessionar-se amb la seua aparença. Adela, una dona acomodada i fadrina que viu de rendes, serà un dels personatges de *La dona forta* que més clarament representarà la centralitat que va ocupar la moda en la vida de moltes dones; però no com a possible activitat creativa o professional, sinó com a passatemps que acaba per convertir-se en una:

dèria de seguir sempre la més extrema elegància [...] Ella entra i ix de totes les cases de modes de la ran ciutat com de palaus on brolla la meravella en forma de colors, lluentors, varietats infinites, a l'influx d'alguna cosa que substitueix la vareta de les virtuts [...] el seu desig de quallar en creacions de fantasia de modista [...] no obceix de debò més que un truncat deler infantil que l'adolescència vingué a destruir: el de seguir vestint nines. (*LDF*, 64)

La càrrega simbòlica que se'ls atribueix als diferents estils de vestit o a certes parts del cos, juntament amb importància, profunda i alhora enormement superficial, que acaba tenint la moda per a la vida d'Adela, queda explicitada en entrar en contacte amb Marta, una altra de les inquilines del Club Fèmina, escultora i lesbiana. Marta es queixa de la càrrega de feina que té i diu:

— Vosaltres, les que viviu de renda, no sabeu el que teniu. I encara us queixeu que puja la vida i els diners es deprecien.

— Jo no me'n queixe. Gràcies a Déu, m'arriba encara per a les meues necessitats...

— Sí, i per a comprar-te aqueixos vestits de paó que gastes.

— Paó! És clar; això h dius perquè no vaig sempre de línia sastre com tu, que vista de lluny sembles talment un xicot. I després, aqueixes mans tan bastes que se t'han fet d'ençà que et pega per ser escultora. Millor fóra que aprenguesses a ser més fina i a vestir-te com cal en cada avinentesa, que, en certes coses, sembla que estigues per civilitzar. Paó!

Adela estava tota vermella i tremolosa. L'havien ferida en la part més susceptible de la seua sensibilitat. (LDF, 65)

No ens sembla casual que, de la cinquantena llarga de personatges que desfilen per *La dona forta*, siga precisament el de Marta qui posa Adela en evidència, ja que segurament és el que es troba de manera més evident a les antípodes del model de dona propugnat pel règim. En aquest sentit podem interpretar les raons profundes que subjauen en la burlleta que li fa a Adela:

— No et sufoques, dona [...] És que em fa gràcia que un ser com tu, que no veu res, que no s'adona de res...

— Què vols dir?

— Que cius com l'ase Victòria, sense pena ni glòria, filla. Que estàs com aïllada del món sota el fanal de la teua badoqueria, igual que aqueixes flors i aqueixos sants de les cases antigues. I, tanmateix... En fi, que no comprenc aqueixa teua vanitat. I als teus anys... M'irrita, francament, veure't sempre vestida de papagai, ja ho saps! Amb cabells tintats... No te'n dones vergonya?

Adela estava a punt de plorar [...]

— Mireu-la; sembla una col·legiala. Sempre fent-se la minsa!

Així doncs, més enllà de l'afició a la moda *stricto sensu*, el que desagrada a Marta és com aquest món s'utilitza per a infantilitzar les dones i les desconnecta de la realitat, tot fent-les viure d'una manera menys conscient. No podem dir que aquesta és una invenció del franquisme, ja que arreu de les democràcies occidentals, aleshores i ara, hi trobem el mateix fenomen. Però sí que podem afirmar que, durant la dictadura, la manca d'alternatives per al desenvolupament individual de les dones va fomentar l'escapisme cap al món de la moda, molt més atractiu, és clar, que els preceptius ambients de la llar i la parròquia.

■ 4.2 Masclisme i novel·la rosa

Durant la primera meitat del segle XX, la novel·la rosa va gaudir d'un èxit sense precedents, sobretot entre el públic femení: només cal observar la quantitat d'obra produïda, traduïda i venuda per dues de les màximes representants d'aquest gènere dins l'àmbit europeu: Corín Tellado a Espanya i Hedwig Courths-Mahler a Alemanya (Pöppel, 2014). Els factors que expliquen aquest fet són múltiples, però voldríem remarcar-ne dos de rellevants per al context que ens ocupa: d'una banda, la tolerància del nacionalcatolicisme respecte a aquest tipus de novel·la, ja que resultava útil per a popularitzar entre les joves un model de societat extremadament pa-

triarcal on la solteria femenina es penalitzava i la dona perseguia, sobre totes les coses, el casament, tal i com propugnava la ideologia dominant. D'altra banda, i des del punt de vista de les lectores, aquestes novel·les esdevindrien una de les poques maneres d'escapar, ni que fora temporalment, de la mediocre realitat en què es trobaven immerses, ja que:

en una época de pobreza surge, como una medicina imprescindible para subsistir, una literatura considerada de segunda categoría pero que servirá de válvula de escape a miles de mujeres, la “novela rosa”, tratando de ofrecer la versión hispana de los grandes éxitos de Hollywood. (Simón Palmer, 2006: 319)

A *Una dona com una altra* trobem una de les crítiques més punyents als efectes que aquesta literatura té en la configuració de moltes de les joves de l'època, com ara Maria Teresa, la seua protagonista, una més de les milers de joves treballadores que, després de la guerra, van quedar anihilades per una societat que les deseducava i les condemnava a la passivitat, la incultura i la manca d'esperit crític; que els robava la confiança en elles mateixes i en les seues capacitats. Una més, doncs, de les joves per a les quals les protagonistes de les novel·les rosa esdevingueren, ràpidament, l'únic model a seguir, amb la dosi de frustració i malestar, com a l'altra cara de la moneda, que això comportava. Civera, amb aquesta obra, tracta de desemmascarar aquest parany i entra en el joc de la literatura sentimental per mostrar, precisament, allò que les novel·les rosa amaguen: que la vida no és de color de rosa. Així, la nostra escriptora aconsegueix subvertir el discurs, donant com a resultat una obra que intenta dinamitar, des de dins, molts dels valors masclistes que condicionaven les voluntats, i les existències, de les dones durant el franquisme.

A *Liberata* també trobem una sèrie de reflexions metaliteràries sobre les causes de l'èxit d'aquest tipus d'obres i sobre els efectes que provocava en moltes dones. Així, Everilda, la protagonista d'aquesta novel·la, tancada per obligació a un sanatori per a ocupar-se del seu home, qui la maltracta física i psicològicament, s'aficiona, en primer lloc: «a la lectura de llibres de versos [...] i en seure junt al finestral per llegir una estona, aixecava tot sovint els ulls enterbolits per les llàgrimes, allunyant el seu esguard molt més enllà del que hom pogués abastar, i eixamplava el seu pit en profunds sospirs» (*LB*, 310). És la manera que troba Everilda d'evadir-se de la situació, i com ella segurament moltíssimes altres dones nugades de per vida a matrimonis que les martiritzen; no és casual, doncs, que precisament qui la inicia en la lectura d'aquesta literatura i li facilita els llibres siga una dona que també

viu al sanatori perquè el seu home hi està ingressat. La facilitat per accedir a aquesta literatura i un manca de llibertat dilatada en el temps fa que:

A més dels llibres de versos, que la trasbalsaven i la feien viure a un món completament fals i desconegut fins aleshores, els havia pres molta afició a les novel·les, en particular, totes aquelles que tractaven assumptes d'amor, a les quals l'autor tenia bona cura en presentar el pecat, guarnit de tots els atractius inimaginables, fent trontollar sovint la seua consciència, i abocant-li a estimar l'astúcia femenina, com una deu de superioritat... Llegia incansablement, amb la pruija d'acaparar tot el saber d'aquelles dones, protagonistes de les més disbaratades aventures... Fent la abastir el cim de l'emoció, quan un amor culpable esdevenia per insospitats viaranyes, fins acabar en triomf allò que va començar per males arts... (LB, 343)

La història d'Everilda, finalment, no tindrà res a veure ni amb el discurs poètic sobre l'amor ni amb les aventures amb un «final inevitablement feliç» (Pi i Vendrell, 1986: 39), tan característic de les novel·les rosa, sinó tot el contrari. Amb aquest contrast entre realitat i ficció, Civera alerta sobre com aquesta literatura, lluny de ser un passatemps innocu, desactivava les capacitats d'apoderament femení tot augmentant la frustració i el malestar vital en moltes dones.

A *La dona forta* també trobem un personatge que llegeix novel·la rosa: es tracta de Tere, «la xiqueta que feia el servei del bar» (LDF, 148) del Fèmina Club. Com que no té a penes feina, passa el temps darrere de la barra llegint aquest tipus de literatura:

La novel·la rosa que llegia —d'un rosa pujat, en honor a la veritat— fou abandonada justament en el moment que Albert troba Mari-Loli adormida sota un pi, mentre feia passeig pel camp. Estava en allò més emocionant de la descripció anatòmica de l'adormida, sota l'esguard del seductor Albert, i per això aguardà enfestijada l'arribada inoportuna. (LDF, 148)

Tere comparteix amb les consumidores de novel·la rosa creades per Civera el fet de ser dona i de trobar-se desenfeinada —o amb una feina avorrida, frustrant, sense perspectives—. Qui interromp la seua lectura és Lutxi, inquilina del Club i model de professió; la trobada de totes dues provoca una escena on Beneyto dibuixa de manera magistral l'estreta interconnexió entre la importància que se li dóna a l'aspecte físic de les dones i la influència d'aquest tipus de literatura. Una barreja que, en entrar en contacte amb la vida real, a més de provocar conflicte i frustració, anihila l'autoestima i seguretat en elles mateixes i neutralitza la seua capacitat crítica.

Així doncs, trobem una Tere que aprofita la presència de Lutxi per observar-la amb detall, ja que:

era per a ella, com per a tothom, l'elegància personificada, la quintaessència de l'exquisit, personal i *chic*. Mentre la mirava, estigué anotant mentalment la graciosa disposició d'aquelles clenxes de cabell i lamentant una vegada més que els seus ulls, massa redons, no li permetessen maquillar-se'ls amb la marcada orientaltització que palesaven els de Lutxi. [...] seguí mirant-la, admirant-la. Perquè no era solament la cara, que dimonis! Eren els gests, les mans, la manera d'asseure's, la manera d'estar. Tere l'havia vist una vegada en el Lincoln, amb un "home de cinema". I no li estranyava, certament. Així ja es pot!

El pensament de l'home "de cinema", la portà al d'Albert, que encara seguiria contemplant l'adormida Mari-Loli. I trobà que era injusta la vida. Mar-Loli, que era una Sofia Lorent en diguem... "ingènua" i Lutxi, la *supermodel*, tenien homes "que els feien joc", no com ella, que sols recol·lectava Pacos i Peps, o algun Manolo, com el seu promés actual, al qual anava a donar la puntada de peu també, perquè ella, és clar, aspirava a una cosa millor. (LDF, 149)

Les aspiracions de Tere, i de tantes altres dones durant la dictadura, semblaven reduir-se a la millora del seu aspecte físic i a la recerca d'homes aparentment perfectes, com els personatges del cinema o les novel·les. Res d'això no era casual: d'aquesta manera, les violències simbòliques exercides pels poders fàctics desactivaven moltes de les altres aspiracions –socials, polítiques, intel·lectuals, econòmiques, culturals– que havien començat a desenvolupar-se de manera massiva entre bona part de les dones durant el primer terç del segle XX, i especialment durant els anys de la Segona República. Tant Civera com Beneyto demostren amb les seues novel·les que no sols són conscients d'aquesta estratègia impositiva, sinó que són capaces de distanciar-se'n, de provocar esclatxes en el discurs únic i de mostrar alternatives a les seues contemporànies.

■ 5 Conclusions

A través d'aquestes novel·les, Maria Beneyto i Beatriu Civera van dur a terme una anàlisi crítica de la societat de l'època amb un clar objectiu de denúncia, sobretot pel que fa a aquells aspectes que resultaven especialment dolorosos per a les dones. Les temàtiques recurrents, moltes d'elles considerades tabú durant els anys de dictadura, juntament amb el to que empren, transmeten un discurs poc comú en la literatura catalana d'aquest període, tant pel seu caràcter crític com, sobretot, per transmetre'l a partir de punts de vista majoritàriament femenins. Aquestes dues característiques suposen, doncs, un impuls renovador dins el panorama de la narrativa catalana de postguerra.

Com hem pogut comprovar a la nostra anàlisi, ni Beneyto ni Civera no estalvien energia creativa a l'hora de desnaturalitzar, i per tant transgredir, molts dels masclismes que patien les dones a causa tant de la praxis política institucionalitzada com de les convencions conjugals, morals i socials mantingudes durant la dictadura. La gamma de recursos estilístics que fan servir per a assolir aquest objectiu és variada i va des del distanciament irònic –en alguns moments sarcàstic– fins a les descripcions escatològiques; tot plegat fa que el resultat final siga la construcció d'un discurs aprofundit i ben tratat sobre aquesta problemàtica i, per tant, unes obres que traspuen una valentia extraordinària per al moment en què van ser escrites i, fins i tot, publicades.

A més, les observacions d'aquestes dues autores sobre la situació que patien les seues contemporànies, i segurament elles mateixes, no es limiten a donar el punt de vista de les víctimes, sinó que aporten també la dels botxins i, més enllà de culpabilitzar únicament el col·lectiu masculí, són especialment crítiques amb les activitats gestionades pels grups organitzats de dones catòliques, d'enorme influència en àmplies capes de la societat. Tot plegat, doncs, desemmascara una sèrie de relacions de poder, de les seues causes i dels seus efectes, que superen el valor estrictament literari d'aquestes obres i ens permeten considerar-les com a documents vàlids per, d'una banda, aportar nous matisos a la percepció que s'hi té sobre la situació de les dones durant el franquisme i, de l'altra, per establir un diàleg amb els estudis històrics centrats en aquella època.

No volem acabar sense referir-nos a la invisibilitat que pateixen aquestes escriptores. Tot i que la següent reflexió es refereix només a Maria Beneyto, pensem que podria ser aplicable també a Beatriu Civera, ja que el corpus que hem comentat:

se caracteriza por no seguir las pautas y los dictámenes, primero como perteneciente al bando maldito de los perdedores de la Guerra Civil Española; después como mujer; y además mediante el uso consciente de una de las lenguas vetadas por la dictadura franquista, y por último, al no seguir los cánones estéticos ni ideológicos defendidos por la crítica imperante en cada momento.

Sin embargo, pese a la complejidad de su universo y la singularidad de su voz, o precisamente por el cúmulo de factores subversivos que hemos enumerado anteriormente, la escritora no goza del protagonismo literario de otros contemporáneos. (Ballester i Ibarra, 2016: p. sense numerar)

Esperem, doncs, que aquest treball pugua contribuir a corregir aquest silenciament dins la Història de la Literatura Catalana contemporània. ■

■ Bibliografia

- Ballester Roca, Josep / Ibarra Rius, Noelia (2016): «La escritura de la identidad femenina y feminista: la voz pionera de María Beneyto», *Tonos Digital. Revista de Estudios Filológicos* 31, <<http://www.tonosdigital.es/ojs/index.php/tonos/article/view/1506>> [27.03.2017].
- Barranquero Texeira, Encarnación (2007): «Mujeres malagueñas en la represión franquista a través de las fuentes escritas y orales», *Historia Actual Online* (HAOL) 12, 85–94.
- Beauvoir, Simone de (1949): *Le deuxième sexe I. Les faits et les mythes*, Paris: Gallimard.
- Beneyto, María (21990): *La dona forta*, València: Edicions d'Alfons el Magnànim [edició i introducció de Josep Ballester].
- Blasco Herranz, Inmaculada (2005): «Sección Femenina y Acción Católica: la movilización de las mujeres durante el franquismo», *Gerónimo de Uzta-riz* 21, 55–66.
- Bourdieu, Pierre (2000), *La dominación masculina*, Barcelona: Anagrama (orig. francès: *La domination masculine*, Paris: Seuil, 1998).
- Caballero Mesonero, Beatriz (2004): «Nosotras, las decentes. La salvaguardia de la moralidad femenina en una ciudad de provincias», in: Beramendi, Justo / Baz, María Xesús (eds.): *Memoria e identidades. VII Congreso da Asociación de Historia Contemporánea*, Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 1525–1548.
- Cerón Torreblanca, Cristian (2016): «Poder civil y religioso durante el primer franquismo en Málaga: disciplina y moralidad para el control social de la mujer», in: González Madrid, Damián / Ortiz Heras, Manuel / Pérez Garzón, Juan Sisinio (eds.): *La Historia, lost in translation? Actas del XIII Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Albacete: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.
- Civera, Beatriu.(1956): *Entre el cel i la terra*, València: Sicània.
- (1957): *Liberata*, inèdit
- (1961): *Una dona com una altra*, València: Sicània.
- Escudero Andújar, Fuensanta. (2007): *Dictadura y oposición al franquismo en Murcia: de las cárceles de posguerra a las primeras elecciones*, Murcia: Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones.

- Lacueva i Lorenz, Maria (2019): *Les dones fortes. La narrativa valenciana de postguerra*, València: Alfons el Magnànim.
- Osborne, Raquel (2012): «Introducción», in: Osborne, Raquel (ed.): *Mujeres bajo sospecha. Memoria y sexualidad 1930–1980*, Madrid: Fundamentos, 9–32.
- Palacio Lis, Irene / Ruíz Rodrigo, Cándido (2010): «L'educació social a Espanya durant el franquisme», in Vilanou / Planella (eds.), 163–188.
- Pelka, Anna (2011): «El significado de la moda en los sistemas dictatoriales. Una nota de semiótica histórica», *Cuadernos de Historia Contemporánea* 33, 277–293.
- (2012): «La imagen de la mujer. La moda femenina en la España de los años cuarenta», in: Segura, Antoni / Mayayo, Andreu / Abelló, Teresa (dirs.): *La dictadura franquista: la institucionalització d'un règim*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 223–234.
- (2014): «Mujer e ideología en la Posguerra española: feminidad, cuerpo y vestido», *Historia Social* 79, 23–42.
- Pi i Vendrell, Núria (1986): *Bibliografía de la novel·la sentimental publicada en Catalunya entre 1924 i 1938*, Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Pöppel, Hubert (2014): «Las reinas de la novela rosa en España y Alemania: Corín Tellado y Hedwig Courths-Mahler», *Lingüística y Literatura* 66, 153–170.
- Simó i Gil, Núria / Soler i Mata, Joan (2010) «L'educació social a Europa en el període d'entreguerres 1974–1950», in Vilanou / Planella (eds.), 123–233.
- Simón Palmer, Maria del Carmen (2006): «Presentación», *Arbor. Ciencia, Pensamiento y Cultura* 719, 319–320.
- Sueiro Seoane, Susana (2007): «La Posguerra en imágenes» in: *Posguerra, Publicidad y Propaganda (1939–1959)*, Madrid: Círculo de Bella Artes, 13–296.
- Vilanou, Conrad / Planella, Jordi (eds.) (2010): *De la compassió a la ciutadania*, Barcelona: UOC.
- Maria Lacueva i Lorenz, Gneisenaustraße 8, D-66119 Saarbrücken, <mlacueval@uoc.edu>.
- Josep Ballester Roca, Universitat de València, Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura, Avda. dels Tarongers, 4, E-46022, València, <josep.ballester@uv.es>.